

УДК 364.3:368

І. І. Кичко, д-р екон. наук, доцент

Л. І. Борисенко, ст. викладач

І. В. Губа, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

РЕАЛИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ФУНКЦИЙ ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ ФОНД СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ

И. И. Кичко, д-р экон. наук, доцент

Л. И. Борисенко, ст. преподаватель

И. В. Губа, аспирант

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

РЕАЛИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ФУНКЦИЙ ГОСУДАРСТВА ЧЕРЕЗ ФОНД СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ

Iryna Kychko, PhD in Economics, Associate Professor

Liudmyla Borysenko, senior lecturer

Ivan Huba, PhD student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

IMPLEMENTATION OF SOCIAL FUNCTIONS OF THE STATE THROUGH SOCIAL INSURANCE FUND

Статтю присвячено дослідженню теоретико-методологічних та організаційно-економічних проблем реалізації соціальних функцій держави через Фонд соціального страхування. Розглянуто механізм формування доходів бюджету Фонду соціального страхування, проаналізовано динаміку та структуру доходів і витрат, запропоновані шляхи збільшення надходжень Фонду.

Ключові слова: соціальні функції держави; загальнообов'язкове державне соціальне страхування; бюджет Фонду соціального страхування; доходи; видатки; єдиний соціальний внесок.

Статья посвящена исследованию теоретико-методологических и организационно-экономических проблем реализации социальных функций государства через Фонд социального страхования. Рассмотрен механизм формирования доходов бюджета Фонда социального страхования, проанализирована динамика и структура доходов, расходов, предложены пути увеличения поступлений Фонда.

Ключевые слова: социальные функции государства; общеобязательное государственное социальное страхование; бюджет Фонда социального страхования; доходы; расходы; единый социальный взнос.

The article is devoted to the study of theoretical-methodological, organizational-economic problems of the implementation of social functions of the state through the Social Insurance Fund. The mechanism of formation of budget revenues of the Social Insurance Fund is considered; the dynamics and cost structure are analyzed; ways to increase revenues of the Fund are proposed.

Keywords: social functions of the state; compulsory state social insurance; budget of the Social Insurance Fund; income; expenses; single social contribution.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження фінансових аспектів реалізації державою соціальних функцій, зокрема, через Фонд соціального страхування зумовлене тим, що Фонд забезпечує соціальну підтримку працюючих громадян, а в окремих випадках членів їх сімей, у разі настання страхових випадків, тим самим мінімізуючи соціальні ризики. У зв'язку з цим виникає необхідність уточнення функцій та завдань держави у частині формування надходжень до Фонду та їх витрачання. До того ж актуальність наукового дослідження проявляється у необхідності узагальнення наявних теоретичних підходів до виконання державою соціальних функцій за кошти Фонду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Виконання державою соціальних функцій, диверсифікація джерел фінансування при цьому є предметом дослідження таких учених, як А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, Н. М. Деева, А. М. Колот, Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, В. В. Онікієнко, В. Г. Саріогло, В. Б. Тропіна. Проблеми державного соціального страхування завжди привертати увагу науковців та практиків. Теоретичні та практичні питання формування та використання коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування відображені у працях таких дослідників, як Н. М. Внукова, Н. В. Кузьминчук, Л. Г. Ткаченко, І. В. Качало, Ю. С. Конопліна та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З метою деталізації соціальних функцій держави, диверсифікації джерел їх фінансування та для підвищення фінансової стабільності всієї системи соціального страхування потрібно дослідити процес формування та використання коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування і визначити значення єдиного соціального внеску в процесі утворення доходів бюджету Фонду.

Мета стаття. Розкрити теоретичні та організаційно-економічні аспекти формування бюджету Фонду соціального страхування, провести аналіз витрат, запропонувати шляхи збільшення надходжень до Фонду.

Викладання основного матеріалу. Переважну частину соціальних функцій держава реалізує через функціонування установ соціальної сфери, основним призначенням яких є надання: можливості для реалізації конкретних умов повсякденного життя (праці, побуту, дозвілля); доступу до культурних цінностей і послуг (освіти, інформації, літератури, мистецтва, охорони здоров'я тощо); гарантій соціального захисту людини у разі виникнення права на пенсійне забезпечення, настання безробіття, тимчасової непрацездатності та інших страхових випадках, передбачених законодавством.

Крім реалізації соціальних функцій держави через установи соціальної сфери, важлива роль відводиться гарантуванню соціальних стандартів у сфері праці. У процесі трудової діяльності із працюючими часто трапляються страхові випадки, які призводять до втрати працездатності, ушкодження здоров'я, є причиною смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання. Фінансові та організаційні засади реалізації гарантій працюючих громадян, а у виняткових випадках членів їх сімей, щодо соціального захисту забезпечуються Фондом соціального страхування України.

Формування та використання коштів Фонду соціального страхування є актуальним питанням у реалізації державної політики України у сфері соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Конституцією України визначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1].

Забезпечення прав працюючих громадян щодо їх соціального захисту у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, охорони життя та здоров'я реалізується через соціальні функції держави та гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за кошти Фонду соціального страхування України [2].

Законодавством передбачені такі види соціального страхування:

- у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;
- від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;
- медичне.

Але нині фінансово-економічне становище у країні не забезпечує достатність можливостей до запровадження державного медичного соціального страхування.

Варто зазначити, що фінансові аспекти реалізації державних гарантій у сфері страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності реалізуються за рахунок коштів бюджету Фонду соціального страхування України, бюджетних коштів та інших надходжень.

Доцільно зупинитися на процесі формування бюджету Фонду соціального страхування як основного механізму забезпечення соціальних стандартів у цій сфері (табл. 1), який являє собою план формування фінансових ресурсів за рахунок акумулювання частки єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та інших надходжень, одержання яких не суперечить законодавству, та їх використання для забезпечення виконання завдань і функцій, передбачених законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [3].

Таблиця 1

Доходи Фонду соціального страхування

Показник	2016	2017	2018	Темп зростання, %	
				2017 р. до 2016 р.	2018 р. до 2017 р.
Страхові кошти від сплати єдиного внеску, тис. грн	16 165 772	16 911 335	20 424 073	4,6	20,8
Надходження з державного бюджету на виплату допомоги в пільгових розмірах громадянам, які постраждали від аварії на Чорнобильській АЕС, тис. грн	26 038	29 605	40 279	13,7	36,1
Інші надходження, тис. грн	33378	62069	80 754	86,0	30,1
Всього	16 225 188	17 003 009	20 545 106	41,3	20,6

Джерело: розроблено авторами за даними [4; 5; 6].

Як видно з табл. 1, основним фінансовим інструментом у складі доходів Фонду соціального страхування є страхові кошти від сплати єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Протягом 2017 року у складі надходжень спостерігається незначне збільшення внесків на 4,6 % і, разом з тим, стрімке їх зростання на 20,8 % у 2018 р. Збільшення надходжень від сплати внеску обумовлюються зростанням у 2018 р. мінімальної заробітної плати до 3723 грн та підвищенням темпів зростання фонду оплати праці. При цьому у 2017 році змінено розподіл єдиного соціального внеску, зокрема, зменшено відрахування до Фонду соціального страхування до 9,1472 проти 10,2754 % і збільшено на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (до солідарної системи) – 85,6215 %, що у свою чергу призводить до зменшення надходжень Фонду [7].

Геополітичні, політичні, економічні чинники суттєво вплинули на всі макроекономічні процеси у суспільстві, та на формування соціальних фондів, що зумовлює необхідність проведення аналізу видаткової частини бюджету Фонду соціального страхування за 2016–2018 рр.

За період 2016–2018 роки спостерігається стабільне зростання видаткової частини Фонду (табл. 2). Протягом цього періоду все ж відбуваються певні коливання у структурі видатків Фонду. Найбільша частка припадає на виплату допомоги по тимчасовій непрацездатності – 33,9 % у 2016 році та 34,7 % у 2017 році. Значні кошти передбачені на виплати потерпілим від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (37,4 % у 2016 р. та 33 % у 2017 р.). Такий обсяг видатків обумовлюється зростанням кількості нещасних випадків на підприємствах. Так, на підставі даних Фонду за 9 місяців 2017 року у порівнянні з 9 місяцями 2016 року кількість страхових нещасних випадків збільшилась на 7,5 % (з 3378 до 3631), кількість смертельно травмованих осіб зменшилась на 3,9 % (з 255 до 245). Кількість

професійних захворювань збільшилась на 41,4 %, або на 441 захворювання (з 1065 до 1506). Найбільше професійних захворювань сталося в галузі добувної промисловості і розробленні кар'єрів – 83,8% від загальної кількості по Україні (1 262 особи), що на 45,4 % (394 особи) більше у порівнянні з відповідним періодом минулого року [8].

Таблиця 2

Структура видатків Фонду соціального страхування за 2016-2018 рр.

Показники	2016		2017		2018	
	тис. грн	питома вага, %	тис. грн	питома вага, %	тис. грн	питома вага, %
1. Матеріальне забезпечення та соціальні послуги, зокрема:	8 749 229	51,8	10 297 792	55,4	11 803 144	53,6
- допомога по тимчасовій непрацездатності	5 721 421	33,9	6 441 260	34,7	-	-
- допомога по вагітності та пологах	2 741 675	16,2	3 449 711	18,5	-	-
- допомога громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	26 038	0,2	29 605	0,2	-	-
- допомога на поховання	34 891	0,2	53 216	0,3	-	-
- оплата лікування в реабілітаційному відділенні санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань	225 204	1,3	324 000	1,7	-	-
2. Страхові виплати, зокрема:	7 029 678	41,6	6 880 666	37,0	8 951 789	40,6
- щомісячні страхові виплати потерпілим на виробництві та членам їх сімей	6 315 613	37,4	6 126 479	33,0	-	-
- страхові виплати одноразової допомоги потерпілому в разі стійкої втрати працездатності та членам його сім'ї (у разі смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку на виробництві)	238 854	1,4	143 695	0,8	-	-
- інші страхові виплати	2091	-	765	-	-	-
- страхові витрати на медичну та соціальну допомогу	473 120	2,8	609 727	3,2	-	-
3. Профілактика страхових випадків	-	-	20 736	0,1	22 602	0,1
4. Видатки, пов'язані з виконанням обов'язків страховика	144 714	0,9	85 165	0,5	103 148	0,5
5. Адміністративно-господарські витрати	963 165	5,7	1 295 543	7,0	1 158 202	5,2
Всього видатків	16 886 786	100	18 579 902	100	22 038 885	100

Джерело: розроблено авторами за даними [4; 5; 6].

Водночас видатки на профілактику нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань не мають стійкої тенденції до збільшення. А, саме, завдяки цим коштам Фонд повинен досліджувати стан умов, безпеки, охорони праці та профілактичної роботи на підприємствах, у фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, з метою надання страхувальникам необхідних консультацій у створенні ними та реалізації ефективної системи управління охороною праці й таким чином запобігати нещасним випадкам, усунення загрози здоров'ю працівників. Їхня частка у видатках становить 0,1 проти 0,8 % у бюджетах попередніх років. Зменшення видатків на профілактику обумовлюється не недостатком коштів Фонду. Отже, для покращення фінансування соціальних функцій держави,

збільшення надходжень до системи державного пенсійного та соціального страхування необхідно: підняти рівень платіжної дисципліни; посилити контроль за повним і своєчасним нарахуванням та сплатою єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; більш жорстко застосувати адміністративні стягнення у вигляді штрафів до порушників.

З метою стимулювання роботодавців щодо зростання частки легальної заробітної плати Уряд у 2016 році зменшив розмір ЄСВ до 22 %. Це привело до суттєвого збільшення розміру середньої заробітної плати у країні. Так, за січень – грудень 2016 року середній розмір оплати праці становив 5183 грн, що на 23,6 % більше, ніж у 2015 році. Для порівняння, у 2015 році розмір середньої заробітної плати зріс на 20,6 %. Водночас майже незмінною залишається кількість застрахованих осіб, які сплачують єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Так, на початок 2015 року їх кількість становила 10482 тис. осіб, 2016 року – 10104 тис. осіб, а на 1 січня 2017 року кількість цих осіб збільшилася до 10464 тис. осіб.

За даними Державної служби зайнятості, кількість населення, яке зайняте в неформальному секторі економіки, становить 3,7 млн осіб, або 23,1 % від загальної чисельності зайнятого населення.

З метою посилення відповідальності роботодавців за порушення законодавства про працю та нелегальну зайнятість з 1 січня 2015 року внесені зміни до Кодексу законів про працю України, Кодексу України про адміністративні правопорушення. Так, ст. 265 КЗпП України передбачено, що юридичні та фізичні особи-підприємці, які використовують найману працю, несуть відповідальність у вигляді штрафу в разі фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час, установлений на підприємстві, та виплати заробітної плати (винагороди) без нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податків – у тридцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, щодо якого скоєно порушення [9].

Разом з тим у 2017 році посилена відповідальність роботодавців за недопуск до проведення перевірки контролюючими органами з питань додержання законодавства про працю. Отже, питання забезпечення належного адміністрування єдиного соціального внеску є актуальним та потребує вирішення.

Серед основних шляхів вирішення можна виділити:

— посилення контролю з боку органів Державної фіскальної служби України та Державної інспекції України з питань праці за роботодавцями щодо додержання законодавства про працю, зайнятості населення, законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

— проведення роз'яснювальної роботи серед населення з метою усвідомлення значення офіційного працевлаштування, державних соціальних гарантій, які забезпечуються застрахованим особам у разі настання страхових випадків.

Висновки та пропозиції. Питання реалізації соціальних функцій держави через Фонд соціального страхування потребує суттєвого коригування соціально-економічної політики як на макrorівні у частині подальшого забезпечення інноваційного розвитку економіки України, надання державної підтримки розвитку та модернізації пріоритетних галузей національної економіки, так і в розрізі діяльності Фонду соціального страхування шляхом створення ефективної системи управління соціальним страхуванням за участю представників трьох сторін соціального партнерства, удосконалення системи соціальних виплат, посилення контролю з боку Фонду за цільовим використанням коштів, обґрунтованим призначенням та своєчасністю виплат у разі настання страхових випадків.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua
2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
3. Про затвердження порядку складання та виконання бюджету Фонду соціального страхування [Електронний ресурс] : Постанова правління Фонду соціального страхування України від 12 вересня 2017 р. № 42. – Режим доступу : www.fssu.gov.ua.
4. Про затвердження бюджету Фонду соціального страхування України на 2016 рік [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 532. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
5. Про затвердження бюджету Фонду соціального страхування на 2017 рік [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 104. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
6. Проект бюджету Фонду соціального страхування на 2018 рік [Електронний ресурс] : Постанова правління Фонду соціального страхування України від 14 грудня 2017 р. № 70. – Режим доступу : www.fssu.gov.ua.
7. Про затвердження пропорцій розподілу єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 675. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
8. Профілактика виробничого травматизму та професійних захворювань за 9 місяців 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.fssu.gov.ua.
9. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from zakon.rada.gov.ua.
2. Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia [On Compulsory State Social Insurance]. № 1105-XIV (September 23, 1999). Retrieved from www.zakon.rada.gov.ua.
3. Pro zatverdzhennia poriadku skladannia ta vykonannia biudzhetu Fondu sotsialnoho strakhuvannia [On approval of the procedure for drawing up and implementing the budget of the Social Insurance Fund: Resolution of the Board of the Social Insurance Fund of Ukraine]. № 42 (September 12, 2017). Retrieved from www.fssu.gov.ua.
4. Pro zatverdzhennia biudzhetu Fondu sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy na 2016 rik [On approval of the budget of the Social Insurance Fund of Ukraine for 2016]. № 532 (August 23, 2016). Retrieved from zakon.rada.gov.ua.
5. Pro zatverdzhennia biudzhetu Fondu sotsialnoho strakhuvannia na 2017 rik [On approval of the budget of the Social Insurance Fund for 2017]. № 104 (March 1, 2017). Retrieved from zakon.rada.gov.ua.
6. Proekt biudzhetu Fondu sotsialnoho strakhuvannia na 2018 rik [Draft of the Social Insurance Fund budget for 2018]. №70 (December 14, 2017). Retrieved from www.fssu.gov.ua.
7. Pro zatverdzhennia proportsii rozpodilu yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia [On approval of the distribution of the single contribution to the compulsory state social insurance]. № 675 (November 26, 2014). Retrieved from zakon.rada.gov.ua.
8. Profilaktyka vyrobnychoho travmatyzmu ta profesiinykh zakhvoriuvan za 9 misiatsiv 2017 roku [Prevention of occupational injuries and occupational diseases for 9 months of 2017]. Retrieved from www.fssu.gov.ua.
9. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Code of Labor Laws of Ukraine]. № 322-VIII (December 10, 1971). Retrieved from www.zakon.rada.gov.ua.

Кичко Ірина Іванівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Кичко Ірина Іванівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, г. Чернігів, 14035, Україна).

Kychko Iryna – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ira41215@rambler.ru

Борисенко Людмила Іванівна – ст. викладач, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Борисенко Людмила Ивановна – ст. преподаватель, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Borysenko Liudmyla – senior lecturer, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Li_borisenko@ukr.net

Губа Іван Валерійович – аспірант, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Губа Иван Валериевич – аспирант, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Huba Ivan – PhD student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).